

تحلیل معاونت در جرم از منظر قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

سیدرضا سیدقاسمی اکبر آباد^۱، سید محسن سیدقاسمی اکبر آباد^۲

^۱ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی از دانشگاه آزاد اسلامی رفسنجان

^۲ کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی از دانشگاه آزاد اسلامی رفسنجان

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

سیدرضا سیدقاسمی اکبر آباد

seyedrezaseyedghasemi@yahoo.com

چکیده

آنچه در این تحقیق مورد توجه خواهد بود بررسی تحلیلی - توصیفی مبانی فقهی و حقوقی معاونت و بیان عناصر تشکیل دهنده آن است که با نگاهی تطبیقی به قانون سابق صورت خواهد گرفت. یکی از مباحث اساسی در رشته حقوق جزای عمومی که در این حیطه جرم انگاری شده، بحث معاونت است. اینکه چه کسانی و تحت چه شرایطی، معاون جرم می شوند و سهم آنان تا چه اندازه موثر و نهایتاً مجازات آنان چه میزان است، موضوع بحث معاونت در حقوق جزای عمومی است که هدف و محور اصلی بحث ما را شکل می دهد. رکن قانونی این جرم نیز در ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ بیان شده است که مجازات وی را به چهار دسته تقسیم می کند: (الف: در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات یا حبس دائم است... ب: در سرقت حدی و قطع عمدی عضو... پ: در جرایمی که مجازات قانونی آنها شلاق حدی است... ت: در جرایم موجب تعزیر...) مقنن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تعریفی از نهاد معاونت ارائه نداده ولی مصادیق حصری معاونت در قانون اخیرالتصویب نسبت به موارد مذکور در قانون مجازات اسلامی سابق چشم گیر می باشد. و به طور کلی برای تحقق معاونت باید تسهیل وقوع جرم به نحوی از انحاء محرز گردد، تسهیل با علم و اطلاع باشد، اعمال تسهیل کننده با وقوع جرم ارتباط مستقیم داشته باشد، یک نوع ارتباط منطقی و عرفی بین فعل معاون و مباشر وجود داشته باشد. از دیگر نوآوری های قانون اخیرالتصویب پیش بینی مجازات های جدید براساس نظریه استعاره ای معاونت بود. تشدید مجازات معاونت با توجه به ماده ۱۲۷ از دیگر نوآوری هاست. دیگر نتیجه به دست آمده در قانون اخیرالتصویب این بود که معاونت در جرائم غیرعمدی امکان پذیر نیست. ایرادات قانون اخیرالتصویب هم مواردی است از جمله: عدول از اصل قانونی بودن مجازاتها با توجه به صدر ماده ۱۲۷ که مقرر داشته: ((در صورتی که در شرع و قانون مجازاتی...پیش بینی نشده باشد...)) فراهم شده، منظور از شرع دقیقاً روشن نشده است، امساک و نظارت در قتل عمدی که در فقه از مصادیق معاونت است در قانون به صراحت تعریف نشده است.

واژگان کلیدی: معاونت در جرم، قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مجازات، مباشر، شرع

مقدمه

جرم از دیرباز مورد نکوهش قرار گرفته بود و به شدت با آن برخورد می شد. تا اینکه با توجه به اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها قانونی برای مجازات جرایم به تصویب رسید که یکی از مباحث اساسی در آن بحث معاونت است. اینکجه چه کسانی و تحت چه شرایطی معاون جرم محسوب می شوند و مجازاتشان چه میزان است، موضوع بحث معاونت است که هدف و محور اصلی بحث ما را شکل می دهد. همیشه در وقوع جرم پای یک نفر در میان نیست، شریک و معاون می توانند در وقوع جرم دخیل باشند. یکی از موارد مشارکت در جرم در قالب معاونت صورت می گیرد که شخص هیچگونه اقدامی در اصل جرم و فعل فیزیکی آن ندارد بلکه ضمن داشتن قصد مشترک با مرتکب اصلی او را در اموری یاری می کند. که قانونگذار مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مجازات وی را در ماده ۱۲۷ تعیین کرده. علاوه بر قانون، فقه نیز معاونت را تحت عنوان قاعده حرمت اعانت بر اثم و عدوان جرم انگاری کرده است. میزان کمیت و کیفیت دخالت افراد در ارتکاب بزه با یکدیگر متفاوت است و بر همین اساس عناوین مشارکت، معاونت و... به آنها نسبت داده می شود.

در این پژوهش علاوه بر ذکر مفهوم و مصادیق معاونت، سیر تقنینی و قوانین کیفری آن مورد توجه قرار گرفته و با توجه به تصویب قانون اخیرالتصویب، نوآوری ها و کاستی های این قانون نسبت به قانون سابق ذکر شده. همچنین عناصر سه گانه تحقق جرم مورد بررسی قرار گرفته است.

پاسخ به این سوال که آیا مجازات معاون باید با مجازات فاعل جرم اصلی همبسته باشد؟ نیز بحث دیگر قابل طرح در این نگارش است.

لذا این نگارش در سه فصل سازماندهی شده تا در فصل نخست مفهوم معاونت و ماهیت آن روشن گردد و سیرقانونگذاری و مبانی توجیهی آن مورد توجه است. در فصل دوم عناصر تشکیل دهنده این جرم و مصادیق آن بیان شده و در فصل سوم مجازات این جرم در قانون و شرع و نوآوری ها و کاستی های این قانون پیش بینی شده است.

فصل اول :

مفهوم و ماهیت معاونت در جرم (در این فصل مفهوم معاونت ، سایر مفاهیم مرتبط ، سیرقانونگذاری آن، مبانی توجیه آن و ضرورت جرم انگاری این موضوع مورد بررسی قرار گرفته است).

مبحث اول : مفهوم معاونت

تعریف معاونت به دلیل مصادیق متعدد آن دشوار است و توسط قانونگذار ما تعریف نشده و فقط مصادیق آن بیان شده است. حقوقدانان از دیدگاه های مختلفی معاونت را تعریف کرده اند. برخی می گویند ((معاون را می توان کسی دانست که بدون آنکه شخصا عناصر تشکیل دهنده جرمی را که به مباشر آن نسبت می دهند انجام داده باشد با رفتارهای مادی خود مانند تهیه وسایل، تحریک، کمک و همکاری با مباشر، مرتکب جرم شده است.)) ۱ برخی نیز با بیان مصادیق و راهکارهای تحقق جرم به تعریف این حالت مجرمانه پرداخته اند. برخی نیز با بیان تفاوت آن با شرکت در صدد تعریف آن برآمده اند. به نظر می رسد می توان گفت، معاون جرم کسی است که بدون آن که خودش در عملیات اجرایی جرم منتسب به مباشر دخالت داشته باشد، با رفتار خود عمداً وقوع جرم را تسهیل کرده یا مباشر را به ارتکاب آن برانگیخته است.

معاونت در حقوق جزای اسلام نیز مورد توجه قرار گرفته و با عناوین اعانت بر اثم، تعاون بر اثم و عدوان از آنها یاد می شود. همانطور که گفته شد، معاونت در گناه در مذاهب اهل سنت، قاعده سد ذرایع نامیده شده است. اصطلاح سد ذرایع آن است که کارهای مباح و حلالی که وسیله انجام عمل حرامی قرار گیرند، حرام و ممنوع می باشند بنابراین یا به مقدمه حرام برمی گردد یا از مصادیق اعانت بر اثم می باشد. ۲

مبحث دوم: مفاهیم مرتبط

یکی از اشکال معاونت، همکاری و مشارکت است که اگر بدون تبانی باشد هرکدام به میزان مسئولیت کیفری مسئول است ولی گاهی مسبوق به تبانی و فعالیت گروهی است که مشارکت نامیده می شود. همچنین ارتکاب جرم چنانچه به وسیله انجام عملیات مادی توسط مرتکب آن به اتمام برسد مباشرت نامیده می شود. وجه افتراق معاونت و مشارکت را می توان اینگونه دانست که شریک جرم کسی است که مرتکب اجزایی از جرم می گردد که جرم، مرکبی از مجموعه آن اجزا است^۳ یعنی شریک همانند مباشر شخصاً و به طور مستقیم اعمال مادی تشکیل دهنده جرم را انجام می دهد.^۱ واژه ای که در منابع فقهی و حقوقی در برابر مباشرت قرار می گیرد سبب است. که به صورت ائتلاف مال یا جنایت بر نفس به طور غیرمستقیم و با زمینه سازی و تمهید مقدمات صورت می گیرد^۴

ماده ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی اخیرالتصویب نیز بدان پرداخته. در مواردی چند سبب با یکدیگر جمع شده و نتیجه زیانباری به وجود می آورند که از آن به اجتماع اسباب یاد می شود و در فقه تحت عنوان تراحم موجبات ضمان خوانده می شود. این اجتماع گاهی طولی و گاهی عرضی است هرگاه دو یا چند سبب یکی پس از دیگری تاثیرگذار باشد اجتماع اسباب طولی و هرگاه چند نفر در ارتکاب عمل همکاری نمایند و مشارکت داشته باشند اجتماع عرضی است.

از لحاظ عنصر روانی نیز بین ماهیت حقوقی معاونت با تسبیب تفاوتی وجود دارد. برای تحقق معاونت، وجود توافق و همدلی بین مجرم اصلی و معاون در خصوص جرم ضرورت دارد یعنی عمد و علم معاون در خصوص کمک در ارتکاب جرم ضروری است و همدلی و وحدت قصد قبل از ارتکاب جرم یا در حین آن باید وجود داشته باشد. ولی در مورد تسبیب ممکن است شخص مسبب وقوع جرم شناخته شود هر چند همدلی و توافقی با مباشر نداشته باشد، همین اندازه که با اقدام خود زمینه وقوع جرم را به طور غیرمستقیم فراهم کند جرم به او نسبت داده می شود هر چند قصد حصول آن نتیجه مجرمانه را نداشته باشد.

مبحث سوم: سیر قانونگذاری معاونت

برای اولین بار در سال ۱۳۰۴ جرم معاونت وارد نظام حقوقی ایران شد و مواد ۲۸ تا ۳۰ قانون به آن اختصاص یافت این مواد کامل نبوده و در سال ۱۳۵۲ اصلاح گردید. قانون گذار تغییر اساسی در جرم معاونت داد و به شکل دقیق و درست اشکال مختلف معاونت را بیان کرد که همین امر چراغ راه آیندگان شد و قوانین بعدی با تغییراتی جزئی الهام گرفته از این ماده اند که بیان می دارد: ((اشخاص زیر معاون جرم محسوب می شوند ۱. هر کس بر اثر تحریک یا ترغیب یا تهدید یا تطمیع، کسی را مضمم به ارتکاب جرم نماید و یا به وسیله دسیسه و فریب و نیرنگ موجب وقوع جرم شود ۲. هر کس با علم و اطلاع وسائل ارتکاب جرم را تهیه کند و یا طریق ارتکاب آنرا با علم به قصد مرتکب ارائه دهد. ۳. هر کس عالماً عامداً وقوع جرم را تسهیل کند)).

بعد از بروز انقلاب اولین قانون مجازات اسلامی ۱۳۶۲ بود که در ماده ۲۱ خود با تغییراتی جزئی به موضوع معاونت پرداخت سپس در سال ۱۳۷۰ ماده ۴۳ همان موارد پیش از انقلاب را بیان کرد. آخرین تقنین در خصوص معاونت مربوط به قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ است و در مصادیق آن بحث سواستفاده از قدرت نیز بیان شد و موارد بیشتری را به امر معاونت اختصاص داد.

در فقه نیز آیاتی در قرآن آمده که دلالت بر حرمت معاونت در جرم دارد از جمله آیه ای از سوره مائده که می فرماید: "ولا تعاونوا علی الاثم و العدوان!" بدین معنی که در گناه و ستمکاری و دشمن‌ورزی مددکار نشوید. همچنین روایاتی در این خصوص آمده از جمله روایتی از پیامبر (ص) که می فرماید ((کسی که در کشتن فرد مسلمانی حتی اگر در نوشتن کلمه و عبارتی مساعدت کند، در روز قیامت به گونه‌ای برمی خیزد، گویی که بر پیشانی او نوشته شده مایوس از رحمت پروردگار مهربان)). عقل نیز به قبیح بودن کمک و مساعدت در فعلی که مغبوض شارع مقدس است و یا چیزی که مفسده ای در آن باشد حکم می کند.

مبحث چهارم: مبانی توجیه معاونت و آثار آن

در توجیه این که معاونت جرم مستقلی است یا بخشی از همکاری در جرم است دو نظریه وجود دارد. نظریه اول که با عنوان مجرمیت عاریه ای از آن یاد میشود بر این عقیده است که معاونت جرم مستقل و علیحده ای نیست بلکه مجرمیت معاون جرم ناشی از مجرمانه بودن عمل مباشر اصلی است. اقدامات انجام یافته از ناحیه معاون گرچه اعمال ارادی هستند ولی این اعمال فی ذاته عاری از

^۱ نوریها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، نشر دادآفرین، چاپ سوم، ۱۳۷۸، صفحه ۲۲۸

^۲ محمدی، ابوالحسن، مبانی استنباط حقوق اسلامی یا اصول فقه، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۲، صفحه ۲۵۷

^۳ بوشهری، جعفر، حقوق جزا، شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۸۷، صفحه ۷۹

^۴ محقق حلی، نجم الدین، جعفر بن الحسن، شرایع الاسلام، جلد سوم، ترجمه: ابوالقاسم بن احمد یزدی و محمد تقی دانش پژوه، انتشارات دانشگاه

خصیصه مجرمانه اند بدین دلیل معاونت جرم مستقلی نیست. یعنی معاون مجرمیت خود را از مرتکب اصلی کسب می کند و عمل مورد اتهام معاون منسوب به عمل دیگری است که خود آن جرم است.^۲

دلیل این امر پذیرفتن وابستگی نسبی در قوانین جزایی ایران است. البته هر چند عمل معاون از لحاظ مشروعیت یا عدم مشروعیت تابع عمل مجرم اصلی است ولی مسئولیت کیفری معاون و مجازات وی هیچگونه ارتباطی با مسئولیت مجرم اصلی یا تعقیب و مجازات وی ندارد. در قانون اخیرالتصویب نیز این نظریه پذیرفته شده منتها مجازات معاون را به مراتب خفیف تر تعیین کرده و به دادگاه اختیار داده در مورد معاون هر یک از اقسام مجازات های تعزیری از قبیل نصیحت، وعظ با جزای نقدی، شلاق تعزیری یا حبس کوتاه مدت را تعیین کند. مع ذلک هرگاه عمل اصلی جرم باشد و لیکن به جهت وجود یکی از عوامل رافع مسؤولیت کیفری قابل انتساب به مرتکب نباشد، تأثیری در حق معاون ندارد؛ زیرا کیفیات مذکور، شخصی و درونی هستند.^۳

برخی حقوقدانان مکتب تحقیقی با توجه به نقاط ضعف نظریه مجرمیت عاریه ای معاون جرم از نظریه مجرمیت مستقل طرفداری کردند و اعتقاد بر آن است که معاون رفتاری را مستقلاً انجام می دهد و این رفتار بدون وابستگی به مباشر جرم برای جامعه خطرناک است لذا این رفتار باید مستقلاً مجازات شود.

باینکه در حقوق اسلامی ایران اصل بر پذیرش نظریه مجرمیت عاریه ای است ولی قانونگذار در مواردی نظریه مجرمیت مستقل را به دلیل اهمیتی که برخی جرایم داشته اند به عنوان جرم مستقل پذیرفته مانند مواد ۶۳۹، ۵۲۹، ۵۱۲، ۵۰۴ و... قانون تعزیرات.

در رویه قضایی نیز آمده، شرکت یا معاونت جرم علیحده نیست، بلکه این موارد، کیفیاتی هستند برای تسبب حادثه و اگر قانونی بر جرم بودن عملی وضع و مجازاتی برای مرتکب تعیین شود، به موجب قانون شریک و معاون هم تعقیب می شوند.^۴ این نظریات در پی خود آثاری دارند:

۱. یکی از آثار نظریه های توجیه ای معاونت این است که گاه اعمالی را که در شرایط عادی جرم دانسته به موجب عوامل موجهه جرم فاقد وصف مجرمانه می گردند نتیجتاً چنانچه مرتکب اصلی جرم از علل موجهه برخوردار گردد الزاماً معاون نیز مشمول چنین وصفی قرار می گیرد. گاه معاون بنا به دلایلی از جمله دستور قانون یا مقام مافوق از عوامل موجهه برخوردار می گردد و مجرم شناخته نمی شود.

۲. یکی دیگر از آثار بحث عفو است که در عفو عینی یا عمومی که به جهت مصالح اجتماعی صادر می شود بدون توجه به شخصیت متهمین به آنها اعطا می شود لذا شریک و معاون نیز مورد عفو قراغر می گیرند و این در رای وحدت رویه شماره ۵۸/۲۴ مورخ ۱۳۵۸/۱۱/۱۷ هم آمده است.

لیکن اگر عفو جنبه شخصی داشته باشد شرکا و معاونین جرم مشمول عفو قرار نمی گیرند. همچنین عفو ممکن است فقط شامل کلیه جرائم ارتكابی در زمان و مکان خاصی نباشد و یک سری جرائم را از شمول عفو عمومی خارج نماید.^۵

۳. در صورتی که عمل اصلی جرم نباشد در این صورت معاونت در آن نیز جرم نخواهد بود. به عنوان مثال کشتن شخص مهدورالدم و معاونت در آن.

۴. وقتی که شروع به جرم واجد عنوان مستقل مجرمانه باشد در این صورت با توجه به ماده ۱۲۲ قانون مجازات اسلامی همکاری و مساعدت در شروع به جرم معاونت در شروع به جرم است قابل تعقیب کیفری خواهد بود.

۵. با توجه به بند الف ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی، قانون با تحقق شرایطی به قاضی اجازه داده در صورت گذشت شاکي، در مجازات مجرم تخفیف‌هایی اعمال کند. علیهذا چنانچه با گذشت متضرر از جرم، دعوی عمومی موقوف و مجازات مجرم منتفی گردیده و یا تخفیف یابد، معاون جرم نیز از همان شرایط برخوردار می گردد، لیکن گذشت و یا معذوریت های مخففه شخصی، تنها نسبت به کسی که واجد اوصاف لازم باشد اعمال می شود و به معاونین یا شرکای جرم تسری نخواهد یافت.^۶

مبحث پنجم: مبانی جرم شناسی و ضرورت جرم انگاری معاونت

ضوابط عمومی جرم انگاری ضوابطی هستند که قانونگذار در جرم شناختن رفتارها ملزم به احترام به آنها بوده و رفتارهای مختلف را همواره با لحاظ این ضوابط جرم انگاری می نماید. یکی از مهم ترین اهداف عمومی جرم انگاری پیشگیری از وقوع رفتارهای خلاف هنجار است و هدف دیگر آن اصلاح رفتارهای خلاف هنجار می باشد. بنابراین نظام های حقوقی رفتارهای خلاف هنجار را جرم انگاری می کنند تا

^۲ ولیدی، محمد صالح، شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۲، صفحه ۱۹۲

^۳ شکری، رضا، سیروس، قادر، قانون مجازات اسلامی در نظم کنونی، انتشارات مهاجر، چاپ هشتم، ۱۳۸۹، صفحه ۱۱۳

^۴ - رأی شماره: ۷۱۷ مورخ ۱۳۱۸/۴/۴، رأی شعبه ۲ دیوان عالی کشور.

^۵ آخوندی، آئین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ پنجم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲، صفحه ۲۳۵

^۶ علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنائی، جلد اول، تهران، انتشارات فردوسی، ۱۳۶۸، صفحات ۲۷۷ و ۲۷۸

بتوانند هنجار شکنان را با توسل به قوای قهریه وادار به اصلاح رفتار نمایند اما در سال های اخیر جرم شناسان سه اصل کلی جرم انگاری را مطرح کرده اند این اصول عبارتند از:الف) غیر اخلاقی بودن رفتار ب) رفتار آشکار ضد اجتماعی بوده یا از نظر اجتماعی زیان آور باشد ج) رفتار بالفعل یا بالقوه نسبت به دیگران زیان آور باشد یا حقوق اساسی دیگران را نقض کند.^۷

مسئله دیگر مدیریت خطر مجرمان است که از مفاهیم جدید حوزه عدالت کیفری است در این رویکرد جرم یک امر عادی و به هنجار است و مجرمان با توجه به میزان خطر و احتمال تکرار جرم طبقه بندی و مدیریت می شوند و رویکرد مدیریت خطر قابلیت ها و ظرفیت های مناسبی را برای ایجاد انسجام در آراء قضایی و جلوگیری از صدور احکام کیفری نامناسب و تبعیض آمیز فراهم آورد. ضرورت جرم انگاری معاونت در جرم از این منظر است که افراد متعددی در ارتکاب جرم ممکن است همکاری و مشارکت داشته باشند، همه این افراد به درجات مختلف دارای مسئولیت جزایی هستند و به اعتبار نوع و میزان همکاری در جرم، طبق مقررات کیفری مجازات می شوند. چون حقوق جزا برای عنصر مادی جرم اهمیت بیشتری قائل است شخص مباشر و شرکاء جرم مجازات سنگین تری دارند و افرادی که در ارتکاب عمل مجرمانه شرکت ندارند به عنوان معاون جرم انگاری شده و مجازاتشان از مجازات شریک جرم کمتر می باشد. دیگر ضرورت جرم انگاری از لحاظ هدف مجازات است که هدف مانع ارتکاب جرم شدن می باشد و این هدف میان دو اصطلاح ارباب و اصلاح مصداق پیدا می کند. تا مجازات با ایجاد ترس مانع از ارتکاب جرم توسط دیگران شود و با اعمال آن درصدد مکافات و تلافی و همچنین اصلاح مجرم است.

در گذشته صرفا بر کیفر و جنبه تنبیهی آن نظر داشتند و بر این باور بودند بزهکار باید مجازات شود تنها به این دلیل که مستحق آن است ولی برخی مکاتب هدف فایده مندی کیفر را مورد توجه قرار دادند و تحصیل اهدافی در آتیه را به عنوان توجیه مجازات اعلام داشتند. در بحث فایده مندی مجازات می توان به طرح آن در سه حوزه عبرت آوزی و ارباب انگیزی (بازدارندگی خاص و عام)، بازسازی اجتماعی مجرم و باز پروری او و ناتوان سازی و حذف مجرمان اشاره داشت.^۸

از سوی دیگر عقل نیز حکم می کند که معاونت نیز همچون مشارکت جرم انگاری شده و فرد مرتکب مجازات گردد. در واقع یکی از دلایل حرمت معاونت، دلیل عقلی بود. عرف و عقل هر دو شرط قصد کمک به مباشر را از معاونت الغا می کنند.

^۷ عباسی، حسام، فاخری، نریمان، بررسی مبانی جرم انگاری جرایم مانع در حوزه حقوق کیفری ایران، مجله حقوقی عدالت

آراء، شماره ۱۵ و ۱۶، ۱۳۹۰، صفحه ۱۱

^۸ محمودی جانکی، فیروز، آقایی، سارا، بررسی نظریه بازدارندگی مجازات، مجله حقوق، دوره ۳۸، شماره ۱۳۸۷، ۲، صفحه ۳۴۲

فصل دوم :**ارکان تشکیل دهنده جرم معاونت**

معاونت در حقوق ایران جرم انگاری شده و برای تحقق آن شرایطی از جمله تجمع سه عنصر؛ قانونی، مادی و معنوی لازم است. همچنین شرایط خاصی از جمله تقدم یا تقارن فعل معاون، آگاهی از عمل مجرمانه مباشر و وجود مصادیق خاص معاونت در تحقق این جرم باید رعایت شود.

مبحث اول: عنصر قانونی

قبل از تصویب قانون مجازات اخیرالتصویب، ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، بصورت عام و کلی رکن قانونی معاونت در ارتکاب جرم را بیان می کرد. سپس در ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ نیز معاونت جرم انگاری شد و این ماده پایه و اساس عنصر مادی معاونت را شکل داده است، لذا جهت تعیین عنصر مادی باید به این ماده قانونی توجه کرد و در تعیین مجازات معاونت باید اصل را بر ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ قرار داد. البته رکن قانونی معاونت در جرم صرفاً مختص به این ماده نیست، مواردی یافت می شود که معاون به علت خطرات و صدماتی که برای سلامت افراد و یا امنیت و آسایش عمومی مردم ایجاد میکند به عنوان جرم مستقل قابل مجازات است از جمله این موارد می توان به مواد ۵۱۲، ۵۸۴، ۶۱۴ و... قانون تعزیرات مصوب ۱۳۷۵، یا موادی از قانون حمایت از خانواده و... اشاره کرد.

مبحث دوم : عنصر مادی

هنگامی که شخصی تصمیم به ارتکاب فعل مجرمانه می گیرد، لازم است اندیشه مجرمانه خویش را آشکار کند. در این حالت فرد ماهیت قصد مجرمانه خویش را با عملی که مبین نیت واقعی اوست، نمایان می سازد. در عنصر مادی که به منصف ظهور می رساند عواملی جای بحث دارند از جمله اینکه همان طور که می دانیم نخستین جزء از اجزای عنصر مادی معاونت عملیات مادی و معین است و معاونت از ارتکاب فعل مثبت حاصل می شود بنابراین، ترک فعل را نمی توان با شقوق معاونت در قانون مجازات اسلامی منطبق دانست. از سوی دیگر، صرف سکوت و جلوگیری نکردن از ارتکاب جرم را نمی توان به منزله معاونت دانست زیرا معاونت از امور وجودی است نه عدمی. همچنین هنگامی شخصی معاون بزه است که وقوع بزه محقق و مسلم باشد.

البته برخی معتقدند تسهیل در وقوع جرم ممکن است به صورت ترک فعل هم محقق شود.^۹ و این امر که معاونت بایستی با فعل مثبت باشد منافاتی با این امر ندارد که در ترک فعل هم معاونت وجود دارد مثل مادری که فرزندش را تحریک یا تهدید به ندادن نفقه زوجه اش می کند.^{۱۱}

نتیجه اینکه مقنن ترک فعل را به عنوان عنصر مادی معاونت پذیرفته ولی بنا به اقتضای سیاست کیفری تنها به صورت محدود و نسبت به موارد خاص، ترک فعل را در معاونت دخیل دانسته است. البته شروع به معاونت در جرم، مجازات ندارد، اما در مواردی که عمل معاونت در جرمی که شروع نشده، قانوناً جرم معینی باشد، جرم تلقی خواهد شد؛ مثلاً در مورد تهیه و حمل سلاح برای کسی که قصد سرقت مسلحانه داشته، ولی اساساً از ارتکاب آن عمل منصرف شده، موضوع معاونت در سرقت مسلحانه ای که حتی شروع نشده، منتفی است.

یکی دیگر از اجزای عنصر مادی معاونت در جرم این است که مرتکب، عملیات مادی مربوط به یکی از موارد مصرح مذکور در قانون را به طور کامل انجام داده باشد و شروع آن به تنهایی کافی نیست؛ مگر اینکه عملیات انجام یافته از ناحیه معاون دارای عنوان جزایی مستقل باشد. این جزء با وحدت قصد و تقدم و اقتران زمانی ملازمه و تطابق دارد یعنی همکاری و مساعدت به مجرم بعد از وقوع جرم معاونت نمی باشد ولی استثنائاً در برخی موارد معاونت پس از ارتکاب جرم هم مستوجب کیفر معاونت شده نظیر ماده یک قانون مجازات انتقال مال غیر.

معاونت در جرم را به دو نوع مادی و معنوی تقسیم بندی می کنند. از جمله مصادیق معاونت معنوی می توان به تهدید، تطمیع، دسیسه، نیرنگ، ارائه طرق ارتکاب جرم اشاره کرد، و مصادیق معاونت مادی عبارتند از: تهیه، واگذاری وسایل، تسهیل وقوع جرم قبل یا مقارن با عمل.

^۹ ولیدی، پیشین، صفحه ۱۸۸^{۱۰} نوربهار، رضا، پیشین، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳، صفحه ۲۴۰^{۱۱} شکری، رضا، پیشین، صفحه ۱۱۷

در قانون اخیرالتصویب تحریک، ترغیب، تهدید، تطمیع، به کاربردن دسیسه ویا فریب، تهیه وسایل ارتکاب جرم، ارائه طریق ارتکاب جرم، سوءاستفاده از قدرت، تسهیل وقوع جرم به عنوان مصادیق معاونت ذکر شده اند که نسبت به موارد مذکور در قانون مجازات اسلامی سابق چشم گیر می باشند. و ارتکاب هر عملی از ناحیه معاون تا زمانی در چارچوب یکی از این موارد مصرح در قانون نباشد معاونت محسوب نمی شود.

مبحث سوم: عنصر روانی

در وقوع بزه معاونت، لزوماً وحدت قصد و تقدم یا اقتران زمانی بین عمل معاون و مباشر جرم حتمی و ضروری است. یعنی معاونت زمانی محقق می شود که بین عمل مرتکب اصلی و معاون جرم، اتحاد اراده وجود داشته باشد. قصد مجرمانه معاون مبتنی بر تقصیر عمدی و اراده مشارکت عمدی در اعمال مجرمانه مباشر اصلی است لذا وحدت قصد، ملتزم همفکری و تبانی قبلی معاون و مباشر نیست بلکه صرف آگاهی و اطلاع قطعی معاون نسبت به اینکه مساعدت وی برای ارتکاب جرم از سوی مباشر مورد استفاده قرار می گیرد کفایت می کند. نکته دیگر معاونت در جرایم غیرعمدی است که برخی با استناد به این که در جرایم غیر عمدی خود مباشر نیز دارای قصد نمی باشد، تصور وحدت قصد بین مباشر و معاون را غیر ممکن می دانند و در نتیجه، معاونت در جرایم غیر عمدی را قابل تصور نمی دانند.^{۱۲} البته برخی از حقوقدانان معاونت در جرایم غیر عمدی را پذیرفته اند.^{۱۳}

لیکن غالب حقوقدانان فرض معاونت در جرایم غیر عمدی را نپذیرفته اند و نظریه مشورتی و اظهار نظر اداره حقوقی قوه قضائیه (شماره ۶۵/۷/۲۷-۷/۳۲۶۵) نیز موید همین مطلب است چنان که می گوید ((معاونت در قتل غیر عمدی به جهت فقد محدث قصد در آن مصداق نخواهد داشت)).

دیوان عالی کشور در یکی از آرای خود مقرر داشته، در جرایم غیر عمدی، معاونت به همین قدر صدق می کند که با علم و اطلاع به این که شخصی در کار مهارت ندارد یا آن کار را برخلاف نظامات یا بی احتیاطی است و ممکن است منجر به حادثه خطرناکی شود با آن شخص معاونت کند.^{۱۴}

با تصویب قانون اخیرالتصویب و نگارش ماده ۱۲۶ می توان گفت، قانون گذار، حکم ماده را به جرایم عمدی محدود نکرده است. با این حال، برخی با توجه به چهارماده و سه تبصره مقررات مربوط به معاونت در جرائم غیرعمدی امکان پذیر نیست.

فصل سوم:

مجازات معاونت در جرم

ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مجازات معاونت در جرم را مشخص کرده؛ بدین شرح: "در صورتی که در شرع یا قانون مجازات دیگری برای معاون تعیین نشده باشد، مجازات وی به شرح زیر است: الف: در جرائمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات یا حبس دائم است حبس تعزیری درجه دو یا سه. ب: در سرقت حدی و قطع عمدی عضو، حبس تعزیری درجه پنج یا شش. پ: در جرائمی که مجازات قانونی آنها شلاق حدی است سی و یک تا هفتاد و چهار ضربه شلاق تعزیری درجه شش. ت: در جرائم موجب تعزیر یک تا دو درجه پایین تر از مجازات جرم ارتکابی...".

در تعیین مجازات معاون جرم، قانونگذار رویکرد سه گانه ای برگزیده و مجازات معاون از سه حالت خارج ندانسته: (۱) مجازات معاون در شرع (۲) مجازات معاون در قانون (۳) مجازات معاون به استناد ماده ۱۲۷ قانون

به استناد تبصره ماده ۱۲۷ در جرائم موجب تعزیر، مجازات معاون یک تا دو درجه پایین تر از مجازات جرم ارتکابی از نوع مجازات قانونی جرم ارتکابی خواهد بود مگر در مورد مصادره اموال، انفصال دائم و انتشار حکم محکومیت که مجازات معاون به ترتیب جزای نقدی درجه چهار، شش و هفت است. بنا بر این ماده تکلیف جرائم تعزیری روشن شده است. در مجازات مجرمان گاهی کیفیات مخففه و گاهی مشدده مدنظر قرار می گیرند. در خصوص کیفیات مخففه بند ح ماده ۳۷ به ضعیف بودن مداخله معاون جرم به عنوان یکی از جهات مخففه مجازات اشاره نموده است. یکی از مصداق نهاد تشدید مجازات که حول محور معاونت در جرم تجلی می یابد، سوءاستفاده از اطفال و وسیله ارتکاب جرم قرار دادن آنها است که موجب تحمیل حداکثر مجازات قانونی جرم ارتکابی بر علیه شخص سوءاستفاده کننده می گردد. همچنین چنانچه طفل نابالغی مباشر جرم و فرد نابالغی معاون وی باشد، مجازات معاون جرم حداکثر مجازات پیش بینی شده برای آن جرم است.

^{۱۲} - صادقی، محمدهادی، جرایم علیه اشخاص، انتشارات میزان، چاپ هفتم، ۱۳۸۳، ص ۲۴۵.

^{۱۳} - علی صدارت، آیا در جرم غیر عمدی معاونت قابل تصور است؟ مجله کانون وکلا، س ۱۶، ش ۹۳، ص ۱۴.

^{۱۴} رای شماره ۲۷۶۴. مورخ ۱۳۱۶/۱۲/۲۹ شعبه پنجم دیوان عالی کشور

کیفر معاون در صورت عدم اجرای قصاص هم نکته قابل توجهی است که تبصره دو ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی بدان پرداخته و مقرر داشته: «در صورتی که به هر علت قصاص نفس یا عضو اجرا نشود، مجازات معاون بر اساس میزان تعزیر فاعل اصلی جرم، مطابق بند (ت) این ماده اعمال می شود.» بنابراین مجازات معاونت را یک تا دو درجه پائین تر از مجازات جرم ارتکابیتعیین کرده است. ذکر این نکته ضروری است که اصولاً کیفر معاون نباید متأثر از تغییراتی که ممکن است در مجازات مجرم اصلی ایجاد شود شدت یا ضعف یابد لذا هرگاه ولی دم از قصاص جانی گذشت نماید این امر نباید به منزله تمایل آنان به اسقاط یا تخفیف کیفر معاون تلقی گردد. به همین دلیل در امساک در قتل، محکومیت ممسک به مجازات حبس ابد، به اعمال قصاص بر جانی مشروط نشده است. چنانچه مواد ۱۲۸ و ۱۲۹ قانون مجازات اسلامی بدین امر توجه داشته است.

در مواردی که مجازات قصاص نفس منتفی باشد دو فرض وجود دارد نخست قتل فاقد عناوین مجرمانه مذکور در ماده ۶۱۲ باشد به موجب ماده ۴۴۷ به سه تا ده سال حبس محکوم می گردد و این مجازات درجه چهار است و مجازات معاون یک تا دو درجه کمتر می باشد. دوم چنانچه جنایت ارتکابی دارای یکی از عناوین مذکور در ماده ۶۱۲ نیز باشد و یا بیم تجری مرتکب یا دیگران برود، معاون در قتل مطابق تبصره ماده ۶۱۲ قانون مجازات اسلامی به حبس یک تا پنج سال محکوم می شود.

معاونت در جنایات مادون نفس یعنی قطع عضو موجب قصاص، به موجب بند (پ) ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی معاون وی به حبس تعزیری درجه پنج یا شش یعنی حبس از شش ماه تا پنج سال محکوم می گردد.

نکته دیگر اینکه بدیهی است مساعدت به کسی که در مقام استیفاء حق خویش، اقدام به صدمه به دیگری می کند معاونت در جنایت قلمداد نمی گردد بنابراین اگر کسی ولی دم را در اجرا قصاص از قاتل، معاونت کند معاونت در قتل نیست هرچند ولی دم بدون رعایت شرایط و مقررات اقدام به این عمل کرده باشد و مجازات آن با توجه به مواد ۴۴۷ و ۶۱۲ قانون مجازات اسلامی ((تعزیرات)) با مجازات معاونت در قتلی که به قصاص منتهی نشده است یکسان خواهد بود.

مجازات شرعی معاونت بر اساس نظر برخی از فقها با آنچه درباره معاونت از نظر حقوقی است انطباق دارد چون برخی از فقیهان عقیده دارند برای تحقق معاونت، داشتن علم و اطلاع به تنهایی کافی است. حال آنچه در میان کتب فقهی در خصوص مصادیق شرعی معاونت به چشم می خورد، مجازات ممسک، مطلع و رده و ناظر می باشد.

یکی از موارد خاص معاونت در قتل از نظر فقها، امساک یا نگهداشتن کسی برای قادر ساختن دیگری به کشتن او می باشد که براساس روایت حکم حبس ابد دارد و برای تحقق آن در قتل وجود وحدت قصد میان ممسک و قاتل شرط است. فقها همچنین ناظر قتل یعنی کسی که نگاه می کند تا دیگری شخص را بکشد را معاونت می دانند و حکم او را کور شدن چشمانش می دانند و برخی آن را تسهیل جرم از طریق مراقبت و نگهداری دانند.

غیر از ممسک و ناظر، مطلع و رده معاونان جرم محارب به شمار آمده اند و شرعاً برای آنها مجازات تعیین کرده اند. مطلع کسی است که مسیر و گذرگاهها را زیر نظر بگیرد و اطلاعات رفت و آمدها را در اختیار محارب قرار دهد.

رده نیز کسی است که ضابط و نگهدارنده اموال محارب است. از عناوین فقهی دو عنوان است که با بحث معاونت در جرم تروریستی همخوانی دارد آن دو مطلع و رده است. اغلب فقیهان بر این باورند که این دو گروه عنوان محارب نیستند هر چند کاری را که انجام می دهند حرام است و حاکم شرعی می تواند مجازات تعزیری برای آن در نظر بگیرد.^{۱۵}

همان طور که اشاره شد گاهی تاثیر معاون در تحقق جرم به مراتب از مرتکب عمل مجرمانه بیشتر است. به همین جهت قانونگذار برخی اعمال را که اصولاً جزء مصادیق معاونت است به عنوان جرم مستقل پیش بینی و مورد مجازات قرار داده است، مانند اقوا و تحریک برای برهم زدن نظم عمومی ((ماده ۵۱۲ قانون مجازات اسلامی)).

نتیجه گیری :

همان طور که بیان شد، یکی از مباحث مهم حقوق جزا در حوزه (مسئولیت کیفری) مسئله معاونت در جرم است. همانند قانون سابق در قانون اخیرالتصویب از معاونت تعریفی ارائه نشده و در موارد خاص و کلی، مصادیق آن از قبیل تحریک، ترغیب، دسیسه، فریب، تطمیع و... بیان شد و این مصادیق نسبت به قوانین سابق چشم گیر ترند. برای تحقق معاونت شرایطی لازم است از جمله: احراز تسهیل وقوع جرم، علم و اطلاع به تسهیل، ارتباط مستقیم تسهیل با وقوع جرم.

بر اساس قانون اخیرالتصویب پیش بینی مجازات های جدیدی بر اساس نظریه استعاره ای معاونت در نظام کیفری کشورمان ایجاد شده به ویژه ماده ۱۲۸ قانون مجازات اخیرالتصویب که معاون را در هر حال مستحق مجازات می داند گر چه مرتکب جرمی غیر از آنچه با مباشر توافق کرده شود. مجازات معاونت در چهار بند ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی اخیرالتصویب به روشنی بیان شده است.

در کل نوآوری های قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص جرم انگاری معاونت بدین شرح اند:

۱- با اینکه افعال معاونت با ارجاع به فعل اصلی جرم شناخته می شود ولی این افعال باید مطابق یکی از افعال مصرح در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی باشند. این ماده با احصاء معاونت و توصیف نحوه ارتکاب آنها برای افعال استقلال تام شناخته است.

۲- افزایش دامنه مصادیق حضری معاونت در ماده ۱۲۶ قانون مجازات اخیرالتصویب نسبت به موارد مذکور در ماده (۴۳) قانون مجازات اسلامی سابق چشم گیر می باشد.

۳- قانونگذار به صراحت در خصوص معاونت در چهار بند ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی اخیرالتصویب تعیین مجازات کرده است.

۴- مجازات معاونت را در مورد مصادره اموال، انفصال دائم، انتشار حکم محکومیت به صورت استثنایی یک تا دو درجه پایین تر از مجازات مباشر تعیین نکرده است.

۵- تشدید مجازات معاون یکی دیگر از نوآوری هاست که ماده ۱۲۸ قانون مجازات اسلامی اخیرالتصویب به آن پرداخته است.

۶- با توجه به مواد مربوط به معاونت به خوبی به این نتیجه می رسیم که معاونت در جرائم غیر عمدی امکان پذیر نیست.

کاستی های قانون مجازات اخیرالتصویب نیز در خصوص معاونت به شرح زیر است:

۱- ماده ۱۲۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد پیش بینی مجازات معاونت با ذکر این جمله که ((...در صورتی که در شرع و قانون مجازاتی ...پیش بینی نشده باشد...)) مجاری عدول از اصل قانونی بودن مجازات ها را فراهم کرده است.

۲- ایراد دیگر این است که دقیقاً منظور مقنن از شرع روشن نشده است.

۳- امساک و نظارت در قتل عمدی مصادیق معاونت در قتل در فقه اسلامی است و برای آنها در قانون مجازاتی به صراحت دیده نمی شود.

۴- موضوع معاونت در جنایت در قانون مجازات اسلامی اخیرالتصویب به شفافیت قانون سابق نمی باشد.

منابع و مراجع

- ۱- نوربها، ر، زمینه حقوق جزای عمومی، نشر دادآفرین، چاپ سوم، ۱۳۷۸
- ۲- محمدی، الف، مبانی استنباط حقوق اسلامی یا اصول فقه، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۲
- ۳- بوشهری، ج، حقوق جزا، شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۸۷
- ۴- محقق حلی، ن، جعفر بن الحسن، شرایع الاسلام، جلد سوم، ترجمه: ابوالقاسم بن احمد یزدی و محمدتقی دانش پژوه، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۳
- ۵- ولیدی، م، شرح بایسته های قانون مجازات اسلامی، انتشارات جنگل، چاپ اول، ۱۳۹۲
- ۶- شکری، ر، س، ق، قانون مجازات اسلامی در نظم کنونی، انتشارات مهاجر، چاپ هشتم، ۱۳۸۹
- ۷- رای شماره ۷۱۷ مورخ ۱۳۱۸/۴/۴ رای شعبه دو دیوان عالی کشور
- ۸- آخوندی، م، آئین دادرسی کیفری، جلد اول، چاپ پنجم، سازمان چاپ و انتشار وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۲
- ۹- علی آبادی، ع، حقوق جنائی، جلد اول، تهران، انتشارات فردوسی، ۱۳۶۸
- ۱۰- عباسی، ح، فاخری، ن، بررسی مبانی جرم انگاری جرایم مانع در حوزه حقوق کیفری ایران، مجله حقوقی عدالت آراء، شماره ۱۵ و ۱۶، ۱۳۹۰
- ۱۱- محمودی جانکی، ف، آقای، س، بررسی نظریه بازدارندگی مجازات، مجله حقوق، دوره ۳۸، شماره ۲، ۱۳۸۷
- ۱۲- صادقی، م، جرایم علیه اشخاص، انتشارات میزان، چاپ هفتم، ۱۳۸۳
- ۱۳- علی صدارت، آیا در جرم غیر عمدی معاونت قابل تصور است؟ مجله کانون وکلا، س ۱۶، ش ۹۳
- ۱۴- رای شماره ۲۷۶۴ مورخ ۱۳۱۶/۱۲/۲۹ شعبه پنجم دیوان عالی کشور
- ۱۵- نجفی، م، جواهر الکلام، ترجمه: نایب زاده، الف، جلد دوم، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۰